

УДК 111.852:94

Царенок Андрій

ORCID 0000-0002-9461-7305

Доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії та культурології,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: tsarenok-sever@ukr.net

Богун Микола

ORCID 0000-0002-8721-6298

Кандидат філософських наук, доцент,
кафедри філософії та культурології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Україна, Чернігів) E-mail: nbogun@dnnet.com.ua

НАВЧАЛЬНИЙ СПЕЦКУРС «ЕСТЕТИКА ІСТОРІЇ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті пропонується попередній проєкт навчального спецкурсу «Естетика історії», над створенням якого працюють автори статті, що пропонується. Дисципліна передбачається для вивчення здобувачами вищої освіти – майбутніми фахівцями у галузі гуманітарних наук, насамперед філософами, істориками, культурологами.

Метою роботи є визначення істотних характеристик спецкурсу «Естетика історії» (значення, обсягу, завдань тощо).

Методологією дослідження постає поєднання методів критичного раціоналізму та психології освітньо-виховного процесу.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності введення до навчального процесу українських закладів вищої освіти спецкурсу з естетики історії, а також у розкритті семантики та методики викладання відповідного курсу.

Висновки. Як доводиться у статті, до вивчення естетики історії доцільно вдаватися студентам-гуманітаріям останнього (четвертого) року навчання, позаяк належне опанування курсом передбачає володіння базовими знаннями з філософії, естетики та історії (вивчення відповідних навчальних дисциплін обов'язково повинне бути заплановане розробниками освітньо-професійних програм із підготовки гуманітаріїв). Структура спецкурсу «Естетика історії» має відповідати структурі цієї порівняно маловідомої та ще достатньо «цілинної» філософської дисципліни, метою якої виступає дослідження розвитку історичного наративу та історичного процесу з позицій естетики. У межах цього навчального курсу слід виділити три частини. У пропедевтичній (вступній) частині доречно навести приклади різних дефініцій широковживаного поняття «естетика» й уточнити, в якому сенсі передусім воно буде використовуватися під час вивчення курсу. Окрім того, ознайомлення з дисципліною необхідно почати також із визначення поняття «естетика історії», стислого екскурсу до історії цієї галузі знань та здійснення її функціонального аналізу. Другу та третю частини слід присвятити філософсько-естетичному осмисленню історичного наративу (як власне наукового, так і художнього) та історичного процесу. Таким чином, навчальну дисципліну «Естетика історії» доречно ввести до освітньо-виховних програм із підготовки спеціалістів-гуманітаріїв у якості вибіркової дисципліни.

Ключові слова: навчальний спецкурс, філософія історії, естетика історії, історичний наратив, історичний процес.

Постановка проблеми. Буремні події сьогодення переконливо свідчать про необхідність удосконалення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх гуманітаріїв – фахівців у царинах історії, філології, мистецтвознавства, культурології, філософії. Водночас самоочевидною є потреба у кількісному та якісному збагаченні освітньо-професійних програм тими навчальними дисциплінами, вивчення яких сприяє кращому ознайомленню з українською та зарубіжною історією, досягненнями історичних науки й мистецтва та філософії історії (історіософії). Чинником суттєвої оптимізації історичних та історіософських розвідок постає свого роду методологічний синтез, або ж краще, поєднання /синергія підходів, утверджених у межах різних галузей знання. Подібне дослідження «на перетині» дозволяє розвинути певні альтернативні підходи до осягнення історичного процесу, а також засоби його наукового прогнозування.

Прикладом такого дослідження виступає естетика історії – ще порівняно маловідома й «щільна» сфера філософського знання, що, не виключаємо, має неабиякий теоретичний потенціал, використання якого посилить пізнавальні (когнітивні) та прогностичні спроможності, зокрема, власне історичної науки, історичного мистецтва, а також культурологічних та історіософських студій.

Відповідно, вважаємо за доцільне розробку навчального спецкурсу «Естетика історії» та введення його до освітньо-професійних програм із підготовки майбутніх істориків, культурологів та філософів.

Здійснений **аналіз досліджень і публікацій** дозволяє констатувати наявність певної кількості праць, автори яких розробляють відповідний підхід до осмислення історичної дійсності та історичного нарративу, при цьому нерідко послуговуючись самим терміном «естетика історії». До числа таких студій слід віднести наукові розвідки Адольфа Діроффа [5], Арсенія Гулиги [2], Йорна Рюзена [7], Константина Ісупова [3], Артема Верле [1], Павла Симашенкова [8] та Алана Манслоу [6]. Втім, на наш погляд, сутність естетики історії як окремої галузі знань ще чекає на більш чітке уточнення й пояснення, а відповідна методологія осягнення історії та її вивчення має потребу в подальшому розвитку. Окрім того, актуальним завданням для філософа, історика та культуролога виступає розробка не лише згаданого наукового підходу, але й згаданого навчального курсу: принаймні на момент написання цієї статті авторам не відомі методичні розробки з естетики історії.

Мета статті полягає у визначенні істотних характеристик спецкурсу «Естетика історії» (значення, обсягу, завдань тощо), призначеного для викладання студентам-гуманітаріям, які навчаються в українських закладах вищої освіти.

Методологією дослідження постає поєднання методів критичного раціоналізму (у розумінні поміркованого прагнення осягнути певну царину дійсності в інтелектуальний спосіб) та психології освітньо-виховного процесу.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності введення до освітньо-професійних програм із підготовки фахівців-гуманітаріїв у вітчизняних інститутах/університетах/академіях спецкурсу з естетики історії, а також у наведенні попередньої концепції такого курсу, що має авторський характер.

Результати дослідження. На нашу думку, естетика історії як компонент історіософського дискурсу заслуговує на досить пильну увагу з боку гуманітаріїв. Використання понятійно-категоріального апарату естетики, її засобів осягнення дійсності являє собою доволі незвичний підхід до вивчення як історичної науки, мистецтва, так і історичного процесу. Гіпотетично він може сприяти суттєвому підвищенню ефективності історичних студій, зорієтовуючи дослідника на посилений аналіз цілої низки чинників суспільного розвитку чи деградації, які (принаймні нерідко) лишаються на периферії дослідницької уваги. Мова йде про людську чуттєвість, емоційність, яву, про феномен творчої активності тощо. За тими чи тими історичними подіями напевне слід шукати не лише певну Ідею, але й певне Почуття. Якийсь видатний діяч – наприклад, політик-реформатор або полководець-віртуоз – як суб'єкт історії може й має бути порівняний із суб'єктом художньої творчості – митцем, художником, артистом (звісно, в широкому сенсі цього терміну): «естетична наука виходить на розуміння творчого, майже художнього характеру природньо-історичного процесу, обґрунтовуючи правомірність так званої «естетики історії»» [4, 9], – зазначає сучасний український філософ та культуролог Володимир Личковах.

З цього погляду, вивчення навчального спецкурсу «Естетика історії» не тільки збагатить загальну «гуманітарну» ерудицію студентів та вдосконалив їхнє вміння послуговуватися «розумними» словами у власних роздумах та наукових працях: воно посилить їхнє прагнення та, гадаємо, хист знаходити та виділяти певні принципи історичного процесу. До того ж майбутні історики, культурологи та філософи (як, до речі, й філологи-літературознавці чи мистецтвознавці) повинні мати вірні уявлення про розвиток історичного нарративу – наукового, науково-популярного та художнього, про співвідношення «науковості» та «художності» в конкретних історичних творах (як-от в «Історії» Геродота, «Гайдамаках» Тараса Шевченка, «Чорній стрілі» Роберта Луїса Стівенсона, «Дванадцяти книгах пруської історії» Леопольда фон Ранке, «Річарді III» Вільяма Шекспіра, «Київській Русі» Петра Толочка чи «Берестечку» Ліни Костенко).

Відповідно, *метою* спецкурсу виступатиме загальне розкриття змісту естетики історії як галузі філософських (історіософських) знань.

До числа *основних завдань* спецкурсу слід віднести:

– з'ясування сутності естетики історії, ознайомлення з її базовими поняттями, аналіз її структури, призначення та зв'язку з іншими науками, а також здійснення стислого екскурсу до історії естетики історії;

– характеристика процесу створення наукової, науково-популярної та художньої історичної оповіді (нарративу) з позицій естетики;

– ознайомлення з дією чинників історичного процесу, що постають предметами естетики як галузі філософських знань (чуттєво-емоційна активність людини, її образна уява, реальність, яка дана людині у відчуттях тощо).

Безперечно, доволі складний, комплексний характер навчальної дисципліни «Естетика історії» висуває певні вимоги до її розміщення у освітньо-професійних програмах. Цілком зрозуміло, що студенти, які починають вивчення цього курсу, вже мають володіти більш-менш ґрунтовними знаннями з відповідних філософських дисциплін, мати хоча б загальне уявлення про історичний процес. Відповідно, бажаним освітнім підґрунтям для вивчення студентами гуманітарних спеціальностей спецкурсу з естетики історії мусить стати попереднє вивчення таких курсів, як:

– «Філософія» (з її історіософською компонентою включно; для майбутніх фахівців у сфері філософії обов'язковим є ознайомлення з окремим курсом «Філософія історії»);

– «Естетика» (цей курс, який, на жаль, у наш час може ігноруватися розробниками освітньо-професійних програм, подібно до курсу «Етика», має викладатися протягом семестру);

– «Історія України»;

– «Всесвітня історія» (для студентів, які не навчаються на історичних факультетах або в навчально-наукових інститутах історії, відповідний курс, подібно до курсу «Історія України», має викладатися протягом одного з найперших навчальних семестрів);

– «Історія вітчизняної та зарубіжної культури»;

– «Історія української літератури»;

– «Історія зарубіжної літератури» (для студентів, що не навчаються на філологічних факультетах, останні два курси мають викладатися разом чи нарізно протягом одного семестру).

За очевидною логікою навчально-виховного процесу, вивчення студентами дисципліни «Естетика історії» повинно відбуватися протягом одного з останніх років їх навчання в університеті / інституті / академії.

На наш погляд, найбільш оптимальним є викладання цього спецкурсу протягом сьомого навчального семестру (себто першого семестру четвертого – останнього – року навчання). Це пояснюється врахуванням двох обставин. По-перше, як уже зазначалося, для успішного оволодіння спецкурсом із естетики історії студент уже має бути ознайомлений із кількома іншими навчальними дисциплінами-«попередницями». Відповідно, досить специфічна й комплексна «Естетика історії» повинна стати предметом, що вивчається протягом останнього року бакалаврату. По-друге, протягом останнього (восьмого) семестру студент-випускник зазвичай досить обтяжений підготовкою до державних іспитів, захисту бакалаврських робіт, можливою підготовкою до вступу до магістратури тощо. В цей період здобувачам освіти слід зосередитися на вивченні насамперед головних профільних дисциплін, визначених у освітньо-професійних програмах. Отже, для належного засвоєння спецкурсу «Естетика історії» доречно виділити саме сьомий («передвипускний») семестр.

Обсяг цієї навчальної дисципліни, на нашу думку, не слід робити великим: його бажано помірко-ваність визначається необхідністю допомогти студентам якомога чіткіше усвідомити сутність та місію естетики історії, чому сприятиме викладання її азів, найголовніших ідей та принципів (першочергове наразі має максимально переважати друго- та третьорядне, оскільки значний і досить складний для осягнення інформаційний масив може збити студента з пантелику, спричинити нерозуміння й викликати замішання, а то й несприйняття курсу).

Для майбутніх бакалаврів-філософів навчальна програма з естетики історії має передбачати проведення шести-восьми лекційних занять та п'яти семінарів. Завершуватися вивчення спецкурсу має складанням іспиту.

Для студентів інших гуманітарних спеціальностей доцільно запланувати проведення п'ятих лекцій та трьох-чотирьох практичних занять. Наприкінці ж навчального процесу здобувачі освіти мають складати залік із естетики історії.

На таке планування впливає й наше попереднє бачення структури естетики історії як філософської науки. В межах спецкурсу, присвяченого загальному розкриттю її змісту, доцільно виділити три основні частини, назви та стислий план яких ми наводимо далі.

Частина I. Естетика історії як галузь філософських знань

Філософія та історія. Структурні компоненти історіософії. Естетика історії як складова історіософського дискурсу.

Феномен естетики: проблема визначення предмету дослідження. Необхідність філософського осмислення чуттєвого світу, людської чуттєвості, емоційної сфери та уяви.

«Передестетика» Г.В. Ляйбніца та «Естетика» О.-Г. Баумгартена. Запровадження поняття «естетика» до наукового вжитку. Гносеологічний статус естетики. Естетика та логіка. «Нижча гносеологія» або «наука про досконале у світі явищ, про досконалість чуттєвого пізнання й удосконалення смаку».

Варіанти визначень терміну «естетика». Наука про естетичне осягнення дійсності. Філософія прекрасного. Філософія мистецтва. «Наука про вираження» (О. Лосев, Б. Кроче). «Наука про цілісність та досконалість буття» (В. Бичков).

Естетика початку ХХІ століття: «назад до Баумгартена» чи «вперед від Баумгартена»?

Естетика історії як різновид філософського осмислення історичних студій та історичного процесу.

Розвиток філософсько-естетичного підходу в дослідженні історії. Використання поняття «естетика історії». Наукові студії Адольфа Діроффа, Арсенія Гулиги, Леоніда Столовича, Константина Ісупова, Артема Верле, Павла Симашенкова, Йорна Рюзена, Кевіна М. Модестіно, Алана Манслоу та інших дослідників.

Понятійно-категоріальний апарат естетики історії (поняття «естетичне», «чуття», «відчуття», «почуття», «переживання», «емоція», «уява», «образ», «художня творчість», «прекрасне», «потворне», «піднесене», «героїчне» тощо).

Функції естетики історії: світоглядна, пізнавально-методична та прогностична.

Зв'язок естетики історії з іншими науками. Естетика історії та психоісторія.

Структура естетики історії. Теоретичні основи та історія естетики історії. Філософсько-естетичне осмислення історичного дослідження. Філософсько-естетичне дослідження історії людства.

Частина II. Творення та сприйняття історичного наративу

Оповідь про минуле. Науковий, науково-популярний та художній різновиди історичного наративу. Співвідношення «логосу» та «естезису», «науковості» та «художності» в описі та аналізі історичних подій.

Історія як наука: сутність та призначення. Чуттєвий досвід та історичні студії. Пошук історичних фактів (вивчення архівів, археологічні розкопки, етнографічні експедиції тощо). Емоційна активність історика. Людські почуття та історична істина. Феномен емпатії. Інтерпретація історичних фактів. Уява як чинник розвитку історичної науки.

Популяризація історичних знань. Науково-популярні праці з історії. Мова історичних досліджень. Естетичне осмислення музейної експозиції.

Художня інтерпретація історичного процесу. Історичний процес та фольклор. Історична художня література (історичні епос, лірика, драма). Історичні сенси у витворах образотворчого мистецтва. Архітектура як «учасник» історії та «оповідач». Музичне «занурення» в історичну атмосферу. Інценізація історичних творів. Кіномистецтво та дослідження історії. Проблема сприйняття художньо-історичних творів. Історична правда та художня правда.

Історик та митець: опоненти чи співробітники?

Частина III. Сприйняття та творення історичного процесу

Людина та суспільство як суб'єкти історії. Логіка та естетика учасників історичного процесу. Рациональний чинник історії. Сукупність естетичних чинників історії.

Чуттєва активність та історичні події. Рецепція соціальної дійсності. Чуттєві враження особистості як чинник її світорозуміння та світоставлення. Суспільна чуттєвість та суспільна думка.

Емоційна реакція на історичний процес. Індивідуальна та колективна емоційність. Переживання краси та потворності історичних подій. Піднесене, героїчне та нище в історії людства. Почуття жаху, суму та веселощів в учасників історії.

Людське відчуття плину часу. Проблема уповільнення та пришвидшення історичного процесу. Феномен футуристичного шоку.

Людська уява та історичні реалії. Образ суспільно-резонансної події. Образ історичного діяча. Імагінативний чинник історії.

Історична творчість та художня творчість. Ідеї та почуття суб'єктів історії. Уява, плани, мрії та мрійництво. Творець історичної реальності та митець. Добра та зла геніальність.

Сюжет художнього твору та історичні події: закономірності розвитку. Естетико-історичне прогнозування: проблеми, досягнення, перспективи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Естетика історії являє собою надзвичайно прикметну й оригінальну галузь історіософського дискурсу, що може суттєво оптимізувати дослідження та прогнозування історичного процесу. У будь-якому випадку ця порівняно маловідома наука є досить своєрідним підходом до осмислення минулого та сьогодення, який заслуговує на увагу вже тільки через те, що пропонує поглянути на історію під цікавим, для багатьох навіть неочікуваним кутом зору. Окрім того, естетика історії вельми акцентовано розглядає феномен художньо-історичної творчості, її найрізноманітніші результати (як-от історичні романи, пісні, думи, шедеври живопису чи кіномистецтва).

Відповідно, навчальний спецкурс із естетики історії цілком доречно ввести до освітньо-професійних програм, які визначають специфіку навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти. Зрозуміло, що цей спеціальний курс має бути розроблений для студентів гуманітарних спеціальностей (насамперед для майбутніх істориків, культурологів та філософів). Вивчення «Естетики історії», зокрема, допоможе збагатити ерудицію молодих дослідників-гуманітаріїв, а також зорієнтує їх на самостійний пошук та теоретичне обґрунтування незвичайних наукових підходів.

Враховуючи специфічний характер спецкурсу з естетики історії, не можна виключати, що, відповідно до існуючих освітніх традицій, усталених педагогічних поглядів, його рекомендуватимуть віднести до низки так званих вибіркового навчальних дисциплін. Такий доволі можливий і в принципі прийнятний стан речей усе ж не вважатимемо доцільним, позаяк цілком імовірно, що незвичайність і маловідомість естетики історії як науки стане причиною відсутності зацікавлення у вивченні відповідного курсу у студентів, які будуть обирати ті чи ті дисципліни. Ця обставина вказує на досить відчутну необхідність включення спецкурсу «Естетика історії» до числа обов'язкових навчальних дисциплін. Водночас вона є додатковим чинником актуалізації подальшого розвитку філософсько-естетичного підходу до осмислення історичної науки та історичного процесу, його популяризації у науковій спільноті та у всьому суспільстві, зокрема, шляхом розширення й удосконалення відповідного спецкурсу. Останній має стверджуватися в освітній системі сьогодення не лише як змістовна та корисна, але й як цікава дисципліна. Все це й постає перспективою майбутніх досліджень, присвячених естетиці історії.

References

1. Верле А. В. Эстетические ритмы истории: Дис. ... к. филос. н.: 09.00.04 – Эстетика. Санкт-Петербург, 2005. 216 с.
Verle, A. V. (2005). Esteticheskiye ritmy istoriji [Aesthetic rythmes of history]. *Candidate`s thesis*. Sankt-Peterburg [in Russian].
2. Гулыга А. В. Эстетика истории. Москва: Наука, 1974. 128 с.
Hulyga, A. V. (1974). Estetika istoriji [Aesthetics of history]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Исупов К. Г. Русская эстетика истории. Санкт-Петербург: Изд-во Высших гуманитарных курсов, 1992. 155 с.
Isupov, K. G. (1992). Russkaja estetika istoriji [Russian aesthetics of history]. Sankt-Peterburg: Izd-vo Vysshih gumanitarnyh kursov [in Russian].
4. Личкова В. А. Некласична естетика в культурному просторі XX – початку XXI століть: монографія. Київ : НАКККиМ, 2011. 224 с.
Lychkova, V. A. (2011). Neklasychna estetyka v kul`turnomu prostori XX – pochatky XXI stolit` : monografija [Non-classical aesthetics in cultural space of the 20th – beginning of 21st centuries: Monograph]. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
5. Dyroff A. Betrachtungen über Geschichte. Köln, 1925. 144 s.
Dyroff, A. (1925) Betrachtungen über Geschichte. Köln [in German].
6. Munslow A. The Aesthetics of History. Routledge, 2022. 204 p.
Munslow, A. (2022) The Aesthetics of History. Routledge [in English].
7. Rösen J. Rhetoric and Aesthetics of History: Leopold von Ranke. *History and Theory*. 1990. Volume 29. No. 2. S. 190–204.
Rösen, J. (1990). Rhetoric and Aesthetics of History: Leopold von Ranke. *History and Theory*, 1990, Volume 29, No. 2, 190–204 [in English].
8. Simashenkov P. Aesthetics of history: the example of Russia. *Modern European Researches*. 2019. № 3. P. 47–55.
Simashenkov, P. (2019) Aesthetics of history: the example of Russia. *Modern European Researches*, 2019, № 3, 47–55 [in English].

Tsarenok Andrii (Andrey)

ORCID 0000-0002-9461-7305

Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor of Department
of Philosophy and Cultural Studies,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: tsarenok-sever@ukr.net

Bohun Mykola

ORCID 0000-0002-8721-6298

Doctor of Philosophy,
Associate Professor of Department
of Philosophy and Cultural Studies,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nbogun@dnet.com.ua

SPECIAL ACADEMIC DISCIPLINE «AESTHETICS OF HISTORY» FOR STUDENTS OF HUMANITARIAN SPECIALTIES

The preliminary project of special discipline «Aesthetics of History» is proposed by author of the study. This discipline has been developing for students of humanitarian specialties, first of all for future philosophers, historians and culturologists.

***The aim of the article** is to define the main characteristic features of the special discipline «Aesthetics of history» (its role, volume, tasks, etc.).*

***The methodology of the study** presents a combination of methods of critical rationalism and psychology of process of education and upbringing.*

***Scientific novelty** is to argue the expediency of establishing of special discipline «Aesthetics of history» as a constituent part of modern education and professional programs, which have been developing in domestic universities and academies. Moreover, the author proposes his own conception of both such a discipline and the aesthetics of history as a philosophical science, a structural part of philosophy of history.*

***Conclusion.** Aesthetics of history should be regarded as a kind of unusual and original enough science / special discipline. More or less thorough studying of such subjects as philosophy, aesthetics, history of Ukraine, world history, history of domestic and foreign culture, history of Ukrainian literature and history of foreign literature must precede studying of aesthetics of history by students. That is why this special discipline should become a subject to study by «mature» fourth year students. Its structure has to correspond the structure of the aesthetics of history as a philosophical science, which aims at exploration of historical narrative and historical process from point of view of aesthetics. Thereby, we can distinguish three important components of the aesthetics of history as a special educational discipline – 1) «Aesthetics of history as a branch of philosophical knowledge», 2) «Creation and reception of historical narrative» and 3) «Reception and creation of historical process» (human factor of historical narrative and historical process would appear in the focus of our exploration this time). Thus, it is advisable to develop special discipline «Aesthetics of history» and to make it one of academic disciplines, at least of academic disciplines to choose (however, students may not choose it in the cause of its specificity and originality in this case).*

***Key words:** special academic discipline, philosophy of history, aesthetics of history, historical narrative, historical process.*

Стаття надійшла до редакції: 21.04.2023

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Дорошенко Т.В.**